

א. בין סיפורנו לבין סיפור הכאת עיני ארם בסנוורים הקודם לו

1. בין פתיחת סיפורנו לסיום הסיפור הקודם

ו', כד וַיְהִי אַחֲרֵי כֵן, וַיִּקְבֹּץ בֶּן הַדָּד מֶלֶךְ אֲרָם אֶת כָּל מַחְנֵהוּ
וַיַּעַל וַיֵּצֵר עַל שֹׁמְרוֹן.

סיפורנו פותח במצג בן שני פסוקים, ובסעיף זה נדון בראשון שבהם. המעבר מסימו של הסיפור הקודם - "ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל" (ו', כג) - אל פתיחת סיפורנו מעורר קושי: הרי מייד בפתיחת סיפורנו נאמר שמלך ארם עולה עם כל צבאו לצור על שומרון!

בדברי המפרשים הראשונים ניתנו שתי תשובות לשאלה זו. כך עונה עליה רד"ק בביאורו לפסוק כג:

"ולא יספו עוד" - אינו אומר "עוד" - לעולם, שהרי אומר: "ויהי אחרי כן ויקבץ בן הדד...", אלא פירוש "עוד" - באותו הזמן¹

אם כן, פער זמן משמעותי מבדיל בין סיום הסיפור הקודם לתחילתו של סיפורנו, ובמשך אותו הזמן "לא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל". רק אחר עבור תקופת שקט ורגיעה ביחסי ארם וישראל פרצה האיבה הנושנה בעצמה רבה עם הופעת צבא ארם בישראל ועם המצור שהטיל על שומרון. לפי זה יוצא כי סמיכות שני הסיפורים, המעלה על הדעת כאילו אירע מצור שומרון בסמוך לאירועים הקודמים, מטעה. כמה זמן עבר אפוא בין שני הסיפורים הללו? על כך אין בידנו לענות. אפשר ששנתיים או שלוש², ואפשר שהרבה יותר.

תשובה שונה לשאלתנו נמצאת בדברי רלב"ג (אף הוא ענה על שאלה זו בביאורו לפסוק כג):

"ולא יספו עוד גדודי ארם..." - רוצה לומר שלא יספו עוד לבוא שם בזה האופן שהיו באים שם בתחילה, בהעלם... אך כשרצו להילחם בישראל, אסף מלך ארם את כל מחנהו, ולא שלח שם גדודים כמו שהיה שולח בתחילה.

1. בהמשך דבריו מוכיח רד"ק את המשמעות הזאת של התיבה "עוד" - ('באותו הזמן') משלושה פסוקים במקרא: מל"ב כ"ד, ז (בהשוואה לירמיהו ל"ז, ה); ישעיהו כ"ג, יב; משלי ל"א, ז.

2. ראה מל"א כ"ב, א וכן את הנאמר בהמשך אותו פרק.

אכן קיימת הבחנה במקרא בין פשיטתם של 'גדודים' לבין מלחמה כוללת בין שתי מדינות, אך זו אינה זהה במלואה למה שכתב רלב"ג. 'הגדוד' במקרא פושט על מקום מסוים כדי לשלול שלל (ואין הוא עושה זאת דווקא "בהעלם"), ולאחר מכן חוזר למקומו.³ פשיטתם של גדודים אמנם ממררת את חיי האוכלוסייה האזרחית, אך אינה משנה באופן בסיסי את היחס המדיני-צבאי בין שתי מדינות. לשם כך יש צורך במלחמה כוללת. הפסוק המסיים את הסיפור הקודם אמנם קובע כי התופעה של פשיטות הגדודים הארמים בארץ ישראל נפסקה, אך אין הוא מתאר יחסי שלום בין ארם לישראל, וממילא התפרצותה של מלחמה כוללת ביניהן אינה עומדת בניגוד לנאמר בו. אף שהבחנתו של רלב"ג ודאי נכונה, עדיין אנו צריכים לדברי רד"ק כי בין סיומו של הסיפור הקודם לבין סיפורנו עברה תקופת זמן משמעותית. לו הייתה המלחמה בארם פורצת מייד בסמוך לאירועים המתוארים בסיפור הקודם, היה הישגו של אלישע, שגרם להפסקת פשיטות גדודי ארם בישראל, מאבד את ערכו ואת משמעותו, ואם כן מדוע מצינו הכתוב? לפיכך עלינו לצרף את שני הפירושים כאחד.

2. נס ההצלה בכל אחד מן הסיפורים

על אף הפער הכרונולוגי בין סיפורנו לבין קודמו, ועל אף ההבחנה המהותית ביניהם מבחינת סגנון פעולות האיבה של הארמים נגד ישראל (- פשיטות גדודים לעומת מלחמה כוללת), מצויים שני הסיפורים הללו בסמיכות זה לזה, וגם קיימים ביניהם קווי דמיון אחדים.

דמיון זה נובע בראש ובראשונה מכך ששני הסיפורים עוסקים במלחמה המתמשכת שבין ישראל לארם. מלחמה זו, שנמשכה דורות אחדים, אמנם פשטה צורה ולבשה צורה, אך המשיכה להציק לישראל יותר מכל שאר המלחמות שניהלו באותם דורות. קשר נוסף בין שני הסיפורים הוא, תפקידו של אלישע בשניהם. בשני הסיפורים מקל נביא הדור את הלחץ הארמי על ישראל, והוא עושה זאת בדרכים שונות, המתאימות לנסיבותיו של כל אירוע.

כאן ברצוננו להבליט קו דמיון נסתר בין דרכי ההצלה בסיפור הקודם לבין אלו שבסיפורנו. בסדרת העיונים הקודמת (עיון ד) עמדנו על תפקידם המרכזי של סוסי האש ורכב האש אשר מילאו את ההר שעליו שכנה דותן סביבות אלישע. פירשנו שם, כי אלו ניתנו לישראל בזכותו של הנביא, ועל כן הנביא הוא "רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרְשָׁיו" (ב', יב; י"ג, יד). כוחם של אלו רב יותר מכוחם של סוסי בשר ורכב עץ וברזל, ולפיכך נושעים ישראל בזכות אותם סוסי אש ורכב אש - בזכות נוכחותו של הנביא בקרבם.

בסיפור הקודם, אין תפקידם של סוסי האש ורכב האש רק להרגיע את חרדתו של נער איש האלוהים (כפי שכתבו מפרשים אחדים), אלא הם הכוח המעמיד עצמו

3. ראה שמ"א ל', ח בהקשרו (ובאותו הפרק עוד כמה פעמים); בפרק הקודם - מ"ב ה', ב; ובהושע ז', א.

לרשות הנביא, כנאמר: "וַיִּרְדּוּ אֵלָיו" (ו', יח). השימוש שעושה בהם אלישע הוא לשולחם אל חיל ארם ולהכותם בסנוורים, וזאת אחר שהתפלל אל ה' שיעשה כן. עמדנו על כל זאת בעיון השם.

נמצא, כי ניצחונו של אלישע על הארמים שבאו לתפוס, שהוא תנאי להצלת ישראל כולם מתגרת יד גדודי ארם, נעשה באמצעות רכב וסוסים שהם אמנם בלתי נראים בעיני בשר רגילות, אך הם גוברים על כל רכב וסוסים ממשיים של האויב: "כִּי רָבִים אֲשֶׁר אֲתָנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם" (ו', טז).

ההצלה בסיפור שלנו מתוארת בפסוקים ו-ז שבפרק ז':

וְהַשְּׁמִיעַ אֶת מַחְנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב קוֹל סוּס קוֹל חֵיל גָּדוֹל

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו:

הִנֵּה שָׂכַר עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל

אֶת מַלְכֵי הַחֲתִים וְאֶת מַלְכֵי מִצְרַיִם לְבוֹא עָלֵינוּ.

וַיְקוּמוּ וַיִּנְסוּ בְנֶשֶׁף, וַיַּעֲזְבוּ אֶת אֶהְלִיהֶם... וַיִּנְסוּ אֶל נַפְשָׁם.

נראה, שהרכב והסוס והחיל הגדול שאת קולם השמיע ה' באוזני הארמים הם אותם "סוסים וְרֶכֶב אֲשֶׁר" שנתגלו לנו בסיפור הקודם. אלא ששם פעלו הללו על עיניהם של הארמים, ואילו בסיפורנו הם פעלו על אוזניהם. וכשם שבסיפור הקודם לא נראו הסוסים ורכב האש לעיני אדם רגיל (מלבד לעיני אלישע ונערו), אך פעולתם על עיני הארמים הורגשה גם הורגשה, כך גם בסיפורנו, לא נשמע קולם של אותם סוסים ורכב נסתרים באוזני סתם אדם, ועל כן לא שמעו ישראל דבר ולא יכלו להעלות על דעתם מדוע ברחו הארמים, אך הם נשמעו גם נשמעו באוזני הארמים.

הקול שנשמע באוזני הארמים היה "קול חיל גדול", ואכן כבר קבע אלישע ביחס לרכב ולסוסים הללו: "כִּי רָבִים אֲשֶׁר אֲתָנוּ מֵאֲשֶׁר אוֹתָם" (ו', טז). בצדק אפוא חשו הארמים כי הרכב והסוסים העולים עליהם, החיל הגדול הזה, רב ותקיף מחילם שלהם ובצדק ברחו מפניו. טעותם היחידה הייתה שהם ייחסו קולות אלו לחילם של מלכי החתים ושל מלכי מצרים, משום שלא העלו על דעתם מה הם באמת הרכב והסוס ומהו מקורם.

השוואה זו בין שני הסיפורים מביאה למסקנה, כי גם בסיפורנו הופיעו הרכב והסוסים הנסתרים הללו בזכותו של אלישע, ואם כן גם בסיפורנו מודגם העיקרון כי נביא הדור הוא "רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפְרָשָׁיו". אלא שבסיפור הקודם הופיעו הללו "סְבִיבַת אֱלִישֶׁע", משום שאלישע עצמו היה מושא התקפתם של הארמים, ואילו בסיפורנו הם מופיעים בקרבת מחנה ארם, כדי לקיים את דבר ה' בפי הנביא: "כָּעֵת מָחָר סָאָה סֶלֶת בְּשָׂקֶל וְסֹאתִים שְׁעָרִים בְּשָׂקֶל בְּשַׁעַר שְׁמֶרוֹן" (ז', א).

שומעי הנבואה באותה שעה (ויחד עמם אנו הקוראים) אינם יודעים כיצד תתקיים נבואה זו בפועל. אך הנביא יודע: הרכב והסוסים השמימיים יעמדו שוב לרשות הנביא; הם יניסו את חיל ארם על נפשו, ובכך ייפסק הרעב הנורא בעיר שומרון בבת אחת.